

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

Датум: 2. марта 2016. г.

Одлуком Наставно-научног већа Правног факултета у Београду од 29. 06. 2015. године, именовани смо у Комисију за оцену и одбрану урађене докторске дисертације под насловом: „Алкохолизам и наркоманија у селима Србије“ кандидаткиње **мр Татјане А. Јовановић**.

На основу увида у завршену докторску дисертацију, подносимо следећи

ИЗВЕШТАЈ

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

Татјана Јовановић је рођена 28. 03. 1969. године у Лозници. Основну школу и гимназију у Лозници завршила је са одличним успехом. Филозофски факултет у Београду-одсек за Социологију завршила је 01. 06. 1996. са просечном оценом 8,62 (осам и 62/100), а на дипломском раду је добила оцену 9,50 (девет и 50/100).

На Пољопривредном факултету, преко тржишта рада Татјана Јовановић је радила на радном месту сарадника за стручно оспособљавање у трајању од 12 месеци, и то од 01.04.2000. до 31.03. 2001. У школској 2001 - 2002 год. на основу одлуке катедре, преко студентске задруге ангажована је и за извођење вежби из Опште социологије и Социологије села за агроекономски смер.

Од 2002. године примљена је на место асистента-приправника за предмет Социологија на Пољопривредном факултету Универзитета у Београду.

Магистарску тезу под насловом *Социолошко-правни аспекти задругарства Михаила Аврамовића* одбранила је 2010. године.

Од 22. 03. 2012. године изабрана је у звање асистента за ужу научну област Општа социологија и социологија села на Катедри за теоријску економију, социологију, социологију села и пословно право, Одсек за агроекономију, где и данас ради.

Учествовала је, у својству истраживача, на три пројекта Министарства науке Републике Србије. Била је учесник бројних научних и стручних скупова са радовима и саопштењима у земљи, самостално и у сарадњи са другим ауторима.

Члан је Српског удружења за социологију села и пољопривреде и Балканске асоцијације за социологију села и пољопривреде.

Мр Татјана А. Јовановић објавила је, самостално или у сарадњи са другим ауторима, преко 30 научних и стручних радова.

Листа најважнијих радова (хронолошки):

1. Јелић, С., **Јовановић, Т.** (2003). „Промене друштвено-економске структуре становништва Србије и Црне Горе с освртом на старе људе у сеоским срединама“,

текст у зборнику резимеа *Власински сусрети 2003. - Стари људи у селу*, Завод за социологију развоја села, Југословенско удружење за социологију села и пољопривреде и Балканска асоцијација за социологију села и пољопривреде, Београд, стр. 18. (M₃₄=0,5)

2. Jelić, S., **Jovanović, T.** (2003). „Ecology, ecological education and rural development“, tekst u zborniku rezimea *II Congress of ecologists of the Republic of Macedonia with international participation*, Macedonian Ecological Society, Ohrid, str. 131. (M₃₄=0,5)

3. Јелић, С., **Јовановић, Т.** (2003). „Улога аграрне политике у процесу миграције омладине у руралним срединама у Србији и Црној Гори“, текст у зборнику *Компатибилност аграрне политике СЦГ и заједничке аграрне политике ЕУ*, Институт за економику пољопривреде Београд, Департман за економику пољопривреде и социологију села Пољопривредног факултета Нови Сад и Економски факултет Суботица, стр. 229-241. (M₄₅=1,5)

4. Јелић, С., **Јовановић, Т.** (2003). „Фактори руралног развоја Србије и Црне горе и приближавања Европској Унији“, текст у зборнику *Пољопривреда и рурални развој у Европским интеграцијама*, Пољопривредни факултет Земун, Београд, стр. 241-250. (M₃₃=1,0)

5. Jelić, S., **Jovanović, T.** (2003). „Migration trends of female youth with special attention to north areal of Montenegro“, tekst u elektronskom zborniku *20th Congress of the European Society for Rural Sociology*, website: www.itsligo.ie/rural.

6. Јелић, С., **Јовановић, Т.** (2004). „Утицај миграција на промену односа међу половима у руралним срединама Србије и Црне Горе“, текст у електронском зборнику *XI World Congress of Rural Sociology*, website: <http://irsa-world.org/XX/index.html>.

7. Јелић, С., **Јовановић, Т.** (2004). „The role of science and technology in rural development of Serbia and Montenegro“, tekst u zborniku *XX Kie International Symposium on Science of Science and Science Technology History Academy Science Past, Present, Future*.

8. Јелић, С., **Јовановић, Т.** (2004). „Радна снага у пољопривредним газдинствима у функцији руралног развоја Србије“, текст у зборнику *Капитал у пољопривреди*, Економски факултет Суботица, Институт за економику пољопривреде Београд, Департман за економику пољопривреде и социологију села Пољопривредног факултета Нови Сад, стр. 161-167. (M₄₅=1,5)

9. Јелић, С., **Јовановић, Т.**, Николић, М. (2004). „Улога сточарске производње у руралном развоју Србије“, текст у зборнику *Биотехнологија у сточарству*, Пољопривредни факултет, Београд, стр. 301-304. (M₃₃=1,0)

10. Јелић, С., **Јовановић, Т.** (2004). „Основни фактори руралног развоја Србије и Црне Горе“, *Агрознање* бр. 3, стр. 73-83. (M₅₂=1,5)

11. Јелић, С., **Јовановић, Т.** (2004). „Улога сеоског становништва Србије и Црне Горе у развоју аграра“, *Економика пољопривреде* бр. 3-4, стр. 293-302. (M₅₂=1,5)

12. Јелић, С., **Јовановић, Т.** (2004). „Научни приступ у проучавању села и пољопривреде“, текст у зборнику резимеа *Власински сусрети 2004. - Наука и село*, Завод за социологију развоја села, Југословенско удружење за социологију села и пољопривреде, Балканска асоцијација за социологију села и пољопривреде и Институт за агроекономију Пољопривредног факултета у Београду, Београд, стр. 11. (M₃₄=0,5)
13. Стевановић, Ђ., Јелић, С., **Јовановић, Т.** (2005). *Социолошка хрестоматија*, Младост Биро, Београд
14. **Јовановић, Т.** (2005). „Друштвени положај и улога сеоске жене у руралном развоју“, текст у зборнику резимеа *Пољопривреда РС као саставни део европских интеграционих процеса*, Пољопривредни факултет Бања Лука, Пољопривредни факултет Српско Сарајево, Друштво агронома Републике Српске, Јахорина, стр. 156-157. (M₃₄=0,5)
15. Jelić, S., **Jovanović, T.** (2005). „Changes of social structure and identity in rural areas of Serbia and Montenegro“, tekst u zborniku rezimea *XXI Congress of European Society for Rural development*, Keszthely, Hungary, pp. 88. (M₃₄=0,5)
16. Јелић, С., **Јовановић, Т.** (2005). „Људски ресурси и образовање у функцији заштите и унапређења животне средине“, текст у зборнику *Заштита радне и животне средине у систему Националног и Европског образовања*, Факултет заштите на раду у Нишу и Међународный независимый Эколого - Политологический Университет, Москва, стр. 495-501. (M₃₃=1,0)
17. Јелић, С., **Јовановић, Т.** (2005). „Сеоска жена у руралном развоју и пољопривреди“, текст у зборнику *Мултифункционална пољопривреда и рурални развој*, Институт за економику пољопривреде, Београд, Департман за економику пољопривреде и социологију села Пољопривредног факултета Нови Сад, Економски факултет Суботица, Институт за агроекономију Пољопривредног Факултета Земун, Друштво аграрних економиста Србије и Црне Горе, Друштво аграрних економиста Србије, Београд, стр. 489-497. (M₄₅=1,5)
18. Стевановић, Ђ., Јелић, С., **Јовановић, Т.** (2005). „Социјално демографска структура становништва Србије“, текст у монографији *Породична газдинства Србије у променама*, Институт за агроекономију Пољопривредног факултета у Београду и Младост Биро, Београд, стр. 49-67. (M₄₄=2,0)
19. Јелић, С., **Јовановић, Т.** (2006). *Демографска структура пољопривредних газдинстава*, текст у монографији *Пољопривреда и рурални развој Србије у транзиционом периоду*, Друштво аграрних економиста Србије и Институт за агроекономију Пољопривредног факултета Универзитета у Београду, стр. 71-89 (M₄₄=2,0)
20. Јелић, С., **Јовановић, Т.** (2006). „Друштвена структура села и рурални развој“, текст у зборнику, *Руралниот простор во новите развојни услови - Rural areas in the new development conditions*, Книга 2, University „St. Cyril and Methodius“, Skopje, Fakulty of Natural Science and Mathematics, Institute for Geography, Ohrid, стр. 557-565. (M₃₃=1,0)

21. Јелић, С., Живковић, Д., **Јовановић, Т.** (2006). „Земљишни фондови домаћинстава у функцији руралног развоја и развоја сеоског туризма“, *Екологица, број 11*, стр. 147-153. (M₅₂=1,5)
22. Јелић, С., Живковић, Д., **Јовановић, Т.** (2006). „Улога руралног становништва Србије у руралном развоју и развоју пољопривреде“, *Економика пољопривреде, тематски број*, стр. 661-668. (M₅₂=1,5)
23. Jelić, S., **Jovanović, T.** (2006). „Ecological education and ecological crisis“, tekst u zborniku rezimea *II International Symposium of ecologists of the Republic of Montenegro*, pp. 126-127. (M₃₄ =0,5)
24. **Јовановић, Т.** (2006) „Сеоски туризам на маргиналним подручјима“, текст у зборнику резимеа *Власински сусрети 2006. - Обнова и развој сеоских заједница на маргиналним подручјима*, Завод за социологију развоја села, Југословенско удружење за социологију села и пољопривреде и Балканска асоцијација за социологију села и пољопривреде, Београд, стр. 32-33. (M₃₄ =0,5)
25. Јелић, С., Живковић, Д., **Јовановић, Т.** (2007). „Rural households in function of rural development and development of rural tourism“, Публикација Село и туризам, Институт по социологија при БАН - секција „Обишности и социална стратификација“ Балгарска социологическа асоциација - Истраживачки комитет „Социологија на селото и аграрна социологија“ Балгарско друженство по социологија на селото, Булгарија Рустичана, стр. 257-262. (M₅₂=1,5)
26. Јелић С., **Јовановић, Т.** (2009). „Глобализација и еколошка криза“, *Ekologica*, посебно тематско издање бр. 15, Београд, стр 165-170. (M₅₂=1,5)
27. Јелић, С., **Јовановић, Т.** (2009). „Породична газдинства и образовање“, текст у зборнику резимеа *Образовање и култура у селима Србије*, Српско удружење за социологију села и пољопривреде, Завод за проучавање села, Београд, стр. 34. (M₆₄=0,5)
28. Јелић, С. **Јовановић, Т.** (2009). „Најосетљивији структурни проблеми транзиције пољопривреде у Србији и земљама у окружењу“, текст у зборнику *Пољопривреда и рурална подручја Србије*, Друштво аграрних економиста Србије и Институт за агрономију Пољопривредни факултет Универзитета у Београду, Београд, стр. 69-93. (M₄₄=2,0)
29. Јелић, С., **Јовановић, Т.** (2010). „Задругарство и задружно образовање у функцији руралног развоја“, текст у зборнику *Први научни симпозијум агронома са међународним учешћем AgroSym*, Пољопривредни факултет Источно Сарајево и Пољопривредни факултет Земун, стр. 323-32. (M₃₃=1,0)
30. **Јовановић, Т.** (2010). *Социолошко правни аспекти задругарства Михаила Аврамовића – магистарски рад*, Правни факултет Универзитета у Београду. (M₇₂=3,0)
31. Јелић С., **Јовановић, Т.** (2010). „Осетљиве тачке транзиције пољопривреде“, *Социолошки преглед*, год. XLIV, бр. 4, стр. 595-616. (M₂₄=4,0)

32. **Јовановић, Т.** (2010). „Potential of Lazarevac Municipal as framework of tourism development”, *Економика пољопривреде*, Vol. LVII, SB/SI-2, str. 288-294. (M₂₄=4,0)
33. Јелић С., **Јовановић, Т.** (2011). „Рурални развој у функцији развоја локалних заједница“, *Економика пољопривреде*, Вол. LVIII, СБ/СИ-1, стр. 126-132. (M₂₄=4,0)
34. Јелић С., **Јовановић, Т.** (2011). „Рурално становништво и сиромаштво у Србији“, *Економика пољопривреде*, Вол. LVIII, СБ/СИ2, стр. 175-190. (M₂₄=4,0)
35. Јелић, С., Живковић., Д., **Јовановић., Т.** (2011). *Газдинства и домаћинства у променама*, Монографија, Пољопривредни факултет Београд, стр. 191. (M₄₂=5,0)
36. Јелић, С., **Јовановић, Т.** (2011). „Economic crisis and poverty“, tekst u monografiji *Agrikulture in the light of the global economic crisis*, IV Interchair meeting of agricultural economists, University of Montenegro, Biotechnical Faculty, Podgorica, pp. 30-35. (M₄₄=2,0)
37. Јелић, С., **Јовановић, Т.** (2012). „Some characteristics of rural areas in function of rural development“, tekst u zborniku *Održiva poljoprivreda i ruralni razvoj u funkciji ostvarivanja strateških ciljeva Republike Srbije u okviru Dunavskog regiona*, pp. 855-872.
38. Јелић, С., **Јовановић, Т.** (2012). „Потенцијали породичних пољопривредних газдинстава Србије у функцији заштите животне средине“, текст у зборнику резимеа *Одрживи развој и заштита окружења*, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета Универзитета у Београду, Социолошко удружење Србије и Црне Горе, Београд, стр. 20. (M₃₄=0,5)
39. **Јовановић, Т.**, Николић, М. (2012). „Еколошка свест и еколошко образовање у функцији заштите животне средине“, текст у зборнику резимеа *Одрживи развој и заштита окружења*, Институт за социолошка истраживања, Филозофски факултет Универзитета у Београду и Социолошко удружење Србије и Црне Горе, Београд, стр. 36. (M₆₄=0,5)
40. Јелић, С., **Јовановић, Т.** (2013). „Институције културе као чиниоци регионалног руралног развоја“, *Социолошки годишњак*, бр. 8, стр. 257-274. (M₅₂=1,5)
41. Јелић, С., **Јовановић, Т.** (2013). „Education in transition in terms of the development of agriculture and rural development“, tekst u zborniku *The Seminar Agriculture and rural development – The challenges of transition and integration processes*, University of Belgrade - Faculty of Agriculture, Belgrade, pp. 124-136. (M₃₃=1,0)
42. Јелић, С., **Јовановић, Т.** (2014). „Образовни потенцијали руралних подручја и рурални развој“, текст у зборнику *Одржива пољопривреда и рурални развој у функцији остваривања стратешких циљева Републике Србије у оквиру Дунавског региона*, Институт за економику пољопривреде Београд, Пољопривредни факултет Нови Сад, Економски факултет Суботица, Институт економских наука Београд, Пољопривредни институт Бања Лука, Институт за економику пољопривреде Букурешт, Научно друштво аграрних економиста Балкана, Балканска асоцијација за социологију села и пољопривреде, Београд, стр. 888-903.

Докторска дисертација мр Татјане А. Јовановић под насловом „**Алкохолизам и наркоманија у селима Србије**“ је обима 295 страна. На почетку је на 4 стране приложен Резиме на српском и енглеском језику, после којег је дат и садржај дисертације у којем су, поред Увода и Закључка, још и шест истраживачких поглавља.

У Уводу (1-45) образлажу се предмет и циљеви, хипотезе, методологија и теоријски оквир истраживања, а приказују се и нека значајна истраживања алкохолизма и наркоманије код нас и у свету. У Закључним разматрањима (241-252) сумирају се најважнији налази који су детаљније образлагани у шест средишњих истраживачких поглавља (46-240). Након закључних разматрања приложен је списак коришћене литературе (који се састоји од 164 библиографске јединице књига и чланака на дванаест страна), списак закона, решења и стратегија као референци које су коришћене у изради дисертације. На крају је дат и списак табела и графикона (на 3 стране) и Прилози који се односе на квалитативне студије случајева (на 23 стране).

Докторска дисертација је тематски структурирана у складу са постављеним предметом, циљем и хипотезама које се разматрају. Први део дисертације је теоријско-методолошког карактера и односи се на преглед различитих теоријских схватања у објашњењу настанка и развоја социјалне патологије, а посебно оног њеног дела који се тиче алкохолизма и наркоманије.

Истовремено, дисертација садржи и значајан емпиријски део који се односи на анализу и дискутовање резултата истраживања које је обухватило 528 испитаника из 69 сеоских насеља у Србији. Посебан задатак дисертације био је да пружи детаљнији увид у социјално-патолошке појаве, са посебним нагласком на алкохолизам и наркоманију који су разматрани у светлу укупних друштвено-економских промена које прате српско друштво, као и структурне и територијалне дистрибуције ових феномена.

2. Предмет и циљ дисертације

У дисертацији се полази од неопходности проучавања алкохолизма и наркоманије у селима Србије, зато што је алкохолизам, као вид девијантног понашања, уз алкохол као најраспрострањенију психо активну супстанцу (ПАС), по оцени кандидаткиње, занемарен друштвени проблем, посебно на селу. Са друге стране, дрога се сматра најчешћим и најважнијим узрочником нарушавања физичког и психичког здравља и поремећаја понашања код људи, која све више захвата српско друштво у целини, а у последње време и села у Србији.

Предмет докторске дисертације је социолошко-правна анализа алкохолизма и наркоманије у селима Србије. Зато кандидаткиња у свом истраживању акценат ставља на алкохолизам и наркоманију као посебне врсте социјално-патолошких појава и притом своје испитивање усмерава на сеоске средине у Србији и њихово социо-културно окружење.

Алкохолизам и наркоманија су сложени друштвено-патолошки феномени који у истраживању захтевају интердисциплинаран приступ. Кандидаткиња је настојала да у свом истраживању повеже социолошки, правни, психолошки и медицински приступ и да тако са различитих аспеката сагледа узроке, обим, облике и последице појаве алкохолизма и наркоманије на селу, и да изнађе одговор на питање које су превентивне мере неопходне на локалном и националном нивоу, да би се ефикасније спречавало ширења алкохолизма и наркоманије.

Прецизније речено предмет њеног истраживања укључује следећа разматрања: појам алкохолизма и наркоманије; узроке јављања социјално-патолошких појава у сеоским срединама; сеоски систем вредности и социјалну патологију; утицај породице на девијантно понашање; социо-економска ситуација и појава девијантног понашања; утицај града на девијантности у руралним срединама; последице алкохолизма и наркоманије; формално-правна контрола алкохоличара и наркомана.

Основни циљ докторске дисертације био је да се социолошко-правном анализом опишу и објасне алкохолизам и наркоманија као штетне социјално-патолошке појаве које све више захватају и сеоске средине у Србији, те је неопходно да се изнађу нове и ефикасније практичне мере за њихово сузбијање и искорењивање. У складу с тим, испитивање се базирало на опису учесталости употребе алкохола и дрога у сеоској популацији, као и утврђивање повезаности ових облика понашања са релевантним социо-демографским варијаблама –пол, узраст, материјални статус и место становања тј. географска локација. То је омогућило да се систематизују основни друштвени показатељи значајни за проучавање алкохолизма и наркоманије код становника сеоских подручја Србије.

Научни значај теме ове докторске дисертације огледа се у чињеници да код нас, кад су села у питању, недостају оваква и слична истраживања. Социјално-патолошке појаве у нашим сеоским срединама ретко су биле предмет посебних истраживања. Код нас је очигледан мањак социолошких и других студија које би се бавиле феноменологијом и етиологијом социјално-патолошких појава у сеоским срединама. У том смислу, алкохолизам, наркоманија и разни облици криминалитета у селима Србије, само се узгредно додирују у другим и ширим интердисциплинарним студијама, само као допуна неке друге основне теме истраживања. Тако се показује да судбину несистематских социолошких истраживања села уопште, деле и истраживања социјално-психолошке девијантности на селу. Ништа мање непотпуни су и статистички подаци који не обезбеђују евиденцију потребну за анализу девијантних појава на селу (изузев неких видова криминалитета). Кандидаткиња истиче да би само синтезом одговарајућих теоријских модела, емпиријских истраживања и адекватне статистике друштвених установа, било могуће сагледати сву комплексност социјалне патологије у сеоским срединама. Секундарни научни циљ ове анализе је преглед схватања о алкохолизму и наркоманији код нас, који се огледа у приказу схватања најзначајнијих теоретичара социјалне мисли у објашњавању социјално-патолошких појава.

Теоријско разматрање појава као што су алкохолизам и наркоманија јавља се у функцији ширег друштвеног разумевања ових појава, као и укупне практичне

друштвене превентивне акције и неопходне социјалне терапије. У том смислу се може рећи да је очигледна и несумњива *практична потреба* за интердисциплинарним проучавањем појаве алкохолизма и наркоманије, чему би могли да послуже и налази ове дисертације.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

Спроведено теоријско и емпиријско истраживање имало је за циљ да се потврде или оспоре дефинисане истраживачке хипотезе.

У складу са тим, формулисана је прва најопштија истраживачка хипотеза да су алкохолизма и наркоманије *распрострањени у селима Србије, те да постоји утицај и ширих и локалних услова на њихову распрострањеност.*

Доказивање ове хипотезе у реализованом истраживању показало је да је присуство редовног конзумирања алкохола распрострањено у свим старосним категоријама, док две старосне категорије, од 55 до 64 године и од 75 до 84 године, спадају у најризичније групе за злоупотребу алкохола (у односу на друге старосне категорије).

За разлику од алкохолизма пораст наркоманије на селу је много више везан за процесе модернизације. Снажни токови урбанизације, масмедијске комуникације и наметање потрошачког модела друштва, веома утичу на декомпозицију традиционалног концепта села и породичних вредности што, осим напуштања сеоских домаћинстава од стране младих, доводи и до великих међугенерациских напетости и сукоба. Главни је закључак да су најризичније групе испитаника међу најмлађим староснима категоријама до 34 године, који најчешће користе марихуану и хашиш, али и припадници старосне групе од 45 до 54 године који најчешће користе средства за смирење. Судаћи по одговорима, највише корисника дроге је у сеоским срединама на подручју Београда, уз знатно веће удео мушке популације. Тако је, на основу изложених налаза, потврђена хипотеза о постојању и ширењу алкохолизма и наркоманије у селима обухваћеним овим истраживањем.

У складу са предметом и циљем истраживања, формулисана је друга истраживачка хипотеза. *Општа хипотеза истраживања је да постоји значајна повезаност између мењања и нестајања сеоског система вредности, веровања и понашања, и појаве и развоја социјално-патолошких појава, посебно наркоманије на селу.*

На основу добијених резултата утврђено је да традиција уступа место модернизацији, а појава наркоманије у селима повезана је са модернизацијом.

У дисертацији је показано кроз емпиријско истраживање да се највише оних са модерним схватањима налази међу најмлађим старосним категоријама (од 25-34 њих 58% од 15-24 њих 56%), као и становницима Београдског региона 49%. Међу њима се налази уједно и највећи број оних који су изложени ризику од наркоманије и алкохолизма. У сеоским насељима на територији града Београда 30% испитаника спада у категорију потенцијалних корисника ПАС, што је највећи проценат међу свим регионима. За њима следи Шумадија и Западна Србија са 24%.

Кандидаткиња закључује да модернизација није имала толико утицаја на распрострањеност алкохолизма на селу као што је то случај са наркоманијом.

Закључује да су и транзициона кретања погодовала ширењу социјално патолошких феномена на селу, као што су алкохолизам и наркоманија.

Хипотеза 3: Друштво има толерантан став према алкохолизму, уз чињеницу да је пијење део традиције и друштвеног ритуала (обичаји, славља...), и да је оно значајно повезано са појавом алкохолизма на селу.

Анализом одговора испитаника добијени су резултати који иду у прилог постављеној хипотези. Утврђено је да се алкохолизам и наркоманија, као социјално-патолошки феномени, у селима различито перципирају. Перцепција употребе алкохолних пића у сеоским срединама се види као део традиције, понекад и као социјално пожељно понашање. Резултати истраживања су показали да одговори везани за макар повремено конзумирање алкохола потврђују општи толерантан став испитаника према употреби алкохола. Доба дана и прилике у којима испитаници конзумирају алкохол је у највећем броју случајева везан за посебне друштвене догађаје у поподневним и вечерњим сатима.

Хипотеза 4: Чињеница да су становници села истовремено и произвођачи и потрошачи алкохолних пића, уз врсту и тип пољопривредне производње, утиче и на константно присуство алкохолизма у сеоским срединама Србије.

Кандидаткиња закључује, на основу добијених података, да постоји повезаност између самосталне производње алкохолних пића и редовног конзумирања алкохола.

На селу је пољопривредни произвођач у контакту са алкохолом од раног детињства. Производња и конзумирање алкохолних пића се преноси „са колена на колена“. Да традиција сопствене производње и даље постоји показује и податак да 43,7% домаћинстава на селу производи алкохолна пића. Сви ови фактори указују да су припадници сеоског домаћинства од најраније младости суочени са ризиком од алкохолизма и да на његов развој модернизација није имала већег утицаја. Посматрајући одговоре везане за месечне трошкове које испитаници имају за алкохолна пића утврђено је да у сеоским насељима на територији Србије у великом проценту постоји и потрошња и производња алкохолних пића. Територијално посматрано најмањи проценат произвођача алкохолних пића је у региону Београда, а највећи у региону Шумадије и Западне Србије.

Хипотеза 5: Неповољни услови живота, пре свих сиромаштво, значајан су узрок социјалне патологије на селу.

На основу одговора испитаника о процени свог материјалног стања, на граници сиромаштва је 5,8% испитаника, док 28,5% сматра да има средстава да задовољи минимум егзистенцијалних потреба. Из овога се намеће закључак да 1/3 становника села у Србији сматра да живи на граници сиромаштва. Међутим, без обзира на овакву личну процену материјалног стања, у већини домаћинстава је заступљен и месечни трошак за алкохолна пића. Стиче се утисак да становници села немају реалну перцепцију о властитом економском стању, па су и њихове процене више од очекиваних.

Највише испитаника који своју материјалну ситуацију доживљавају као веома лошу или имају само за основне потребе, има међу испитаницима у старосној

групи од 65-74 (47%), следе испитаници у старосној групи од 55-64 (35%), а најмање у старосној групи од 15-24 (23%). Међу сиромашнима на селу најзаступљенији су припадници старије популације. Ово је и мишљење које доминира у највећем броју радова који се баве овом проблематиком. Посматрано по регионима то су становници Војводине (42%), Шумадије и Западне Србије (32%), а најмање у Београду (23%).

Сиромаштво као значајан узрок социјалне патологије на селу је у много већој мери повезано са алкохолизмом него са наркоманијом. Ако издвојимо одговоре испитаника који упућују да су у групи потенцијалних корисника наркотика, ниједан не наводи своју материјалну ситуацију као веома лошу, док их највише процењује да живе нормално.

Хипотеза 6: Супротности између села и града, уз видљиво мењање и нестајање традиционалног начина живота на селу (изузев неразвијених планинских села), погодује формирању и ширењу девијантности на селу.

Резултати истраживања потврђују да близина града и доступност информација захваљујући медијима - телевизији, радију, штампи и посебно интернету - утиче на промену традиционалног начина живота на селу.

Од свих медија, према перцепцији испитаника, највећи утицај на промене традиционалних вредности у њиховом окружењу има интернет (53,3%) наспрам 31,4% оних који сматрају да интернет има најмањи утицај. Од региона посебно се оваквом перцепцијом истиче Београд, где чак 61,4% становника руралних подручја сматра да интернет има највећи утицај, наспрам 10,6% оних који сматрају да овај медиј има мали или никакав утицај. За интернетом следи ТВ и радио са 43,9% оних за које овај медиј има највећи и велики утицај, наспрам 32,7% оних за које ТВ и радио имају најмањи утицај. Интересантан је податак да се штампаним медијима даје много мањи утицај него електронским. Од овог просека одступа једино Београдски регион, што се може повезати са већом доступношћу овог медија у односу на друге регионе.

Последња хипотеза односи се на постојање везе између већих окупљања на селу и злоупотребе алкохола и све чешће употребе ПАС.

Хипотеза 7: Утицај великих културних манифестација на селу, односно сва већа окупљања која прате сеоски простор снажан су изазов пред којим се налазе српска села.

У покушају да се афирмишу традиционалне вредности, организују се велике манифестације у сеоском окружењу, али са доста елемената урбаног, који носе пред позитивних и лоше социјално-патолошке појаве.

На основу спроведеног истраживања утврђено је да преко половине испитаника (58,3%) наводи да најчешће пију алкохолна пића у посебним друштвеним приликама. Овај одговор као и одговор да пију на већим окупљањима у селу (12,7%) указује на традицију и друштвене ритуале везане за породична славља, сеоске вашаре, саборе и слично.

4. Кратак опис садржаја дисертације

Поред увода, други и трећи, део рада су теоријског карактера и оквиру њих је извршен преглед најзначајније домаће и светске литературе која се тиче дефинисања појмова алкохолизма и наркоманије, као и доминантних теоријских приступа у објашњењу друштвеног карактера ових феномена. У четвром делу су анализирани ставови према алкохоличарима и наркоманима, док се пети део дисертације односи на формално правну контролу алкохоличара и наркомана у нашем законодавству. У шестом делу приказани су резултати истраживања, као и дискусија добијених резултата, након чега следе закључна разматрања.

У *Уводним разматрањима* су дати предмет и циљ истраживања, дефинисан је значај теме, као и хипотезе од којих се полази у истраживању. У овом поглављу је приказана и примењена методологија, како за теоријски тако и за емпиријски део истраживања.

У *првом делу* су приказана различита теоријска схватања у објашњењу настанка и развоја социјално-патолошких појава уопште, а посебно алкохолизма и наркоманије. Употребом историјско-компаративног метода утврђене су сличности и разлике у јављању алкохолизма и наркоманије у Србији и земљама окружења, као и са земљама у којима се овим феноменима и теоријски и практично приступа комплексније и систематичније.

Друга група метода коришћена је за анализу података прикупљених током емпиријског истраживања које је обухватило 528 испитаника из 69 сеоских насеља Републике Србије. Посебан задатак дисертације био је да пружи детаљнији увид у социјално-патолошке појаве, са посебним нагласком на алкохолизам и наркоманију који су разматрани у светлу укупних друштвено-економских промена које прате српско друштво. Циљ је био да се утврди структурне и територијална распрострањеност алкохолизма и наркоманије у селима Србије.

Статистичка обрада резултата добијених емпиријским истраживањем је реализована у SPSS статистичком пакету. Дескриптивна статистичка анализа је коришћена за груписање, графичко и табеларно приказивање, и коначно утврђивање карактеристика прикупљених података. За графичко приказивање коришћени су различити дијаграми.

Статистичким методима анализирани су старосне категорије, полна и регионална припадност испитаника у односу на навике и ставове везане за социјално-патолошке појаве које су предмет ове дисертације. Експериментална расподела апсолутних фреквенци приказана је табеларно и/или графички за основне карактеристике узорка. Мултиваријантна анализа коришћена је за откривање законитости, мерење карактеристика, ставова или понашања, у односима зависних и независних фактора да би се квантитативно утврдили и описали. За утврђивање демографских карактеристика података сеоске популације обухваћене овим истраживањем коришћена је дескриптивна статистичка анализа. Демографске карактеристике реализованог узорка приказане су графиконима. Пирсонов χ^2 -тест са условом $p < 0,05$, коришћен је за утврђивање веза, проверавање

тачности нулте хипотезе, између категоријских променљивих, одабраних за анализу присуства алкохолизма и наркоманије у селима Србије. Овом анализом испитана је повезаност старосних категорија испитаника са ризичном конзумацијом алкохола која може довести до појаве алкохолизма, као и за анализу повезаности старосних категорија испитаника са њиховом упознатошћу са постојањем наркоманије у њиховом окружењу.

Ликертовом скалом су мерени ставови испитаника коришћењем петостепене скале, за изражавање задовољства односно незадовољства начином живота, и материјалним стањем. Седмостепена скала коришћена је за анализу тврдњи везаних за традиционални начин живота на селу (коришћен је метод бодовања традиционалних и нетрадиционалних ставова, укупан скор који изражава став испитаника према традиционалним вредностима је разврстан у седмостепену скалу). Одговори су презентовани одговарајућим графиконима.

У овом делу дисертације је објашњен и одабир и дефинисање узорка, као и инструмената истраживања који су базирани на сличним истраживањима спроведеним у домаћој истраживачкој пракси.

У овом поглављу дисертације кандидаткиња је извршила анализу теоријских и емпиријских радова од значаја за предмет дисертације код нас, уз претежно освртање на теоријске ставове, пре свега због недостатка емпиријских истраживања у овој области у Србији. У другом делу су приказани значајнији резултати истраживања у свету.

У другом поглављу *Дефиниције алкохолизма и наркоманије* дат је приказ најчешће употребљаваних дефиниција алкохолизма и наркоманије, у односу на различите приступе (медицински, социолошки, психијатријски). Феномену алкохолизма се приступало и као друштвеној девијацији и као друштвеном проблему. На сличан начин се сагледава и феномен дрогирања. Кандидаткиња наводи да се у литератури поред термина дрога често наизменично користе изрази наркоманија, употреба дрога, злоупотреба дрога, токсикоманија, адикција, хабитуација и зависност и констатује да у њиховој употреби не постоји сагласност о прецизном значењу ових термина. Сви ови појмови не само да су вредносно утемељени, већ почивају на различитим теоријским концепцијама, што доводи до значења која могу да буду у супротности једна са другим.

На крају овог поглавља су приказани и главни теоријски приступи у проучавању алкохолизма и наркоманије, уз настојање да се одговори на питање да ли се може говорити о социологији девијација или психијатријској социологији. Међу теоретичарима и даље трају несугласја о томе. Полазећи од психијатријске социологије наметнула се потреба детаљнијег објашњења односа ове дисциплине и оне која такође испитује друштвени карактер психичких поремећаја, а то је социологија менталних поремећаја. Постоје теоретичари који поистовећују ова два појма (Вајнберг), као и они (Опалић, Кеџмановић, Клаузен, Бастид), који јасно разликују ова два појма. Психијатријска социологија је релативно старија посебна социологија која се као таква више употребљава у Немачкој. Социологија менталних поремећаја је млађа и преовлађује у Америци и Француској. Психијатријска социологија у себе укључује шири појам или прецизније речено

шири и апстрактнији оквир проучавања друштвене природе психичких оболења. Она је више окренута социологији, антропологији и филозофији. Социологија менталних поремећаја више је емпиријски орјентисана, њен оквир је ужи и конкретнији, и ближи психијатрији и социјалној психијатрији.

У *трећем поглављу* у оквиру социолошких теорија објашњења друштвене природе девијантног понашања (алкохолизма и наркоманије у ужем смислу), издвојиле су се следеће теорије: теорија аномије, социјална екологија, теорија диференцијалне асоцијације, теорија културног конфликта и теорија етикетања. Предмет теоријске пажње односио се на сеоски систем вредности и промене које се дешавају у њему и око њега. Данашње српско село налази се у некој врсти вредносно-моралног вакуума. Село показује структурну неусклађеност између традиционалних образаца понашања и модерних аспирација, као и недостатка функционалне вредносно-нормативне структурисаности. Све израженије смањивање разлика између села и града, доводи до тога да село није у стању да тако брзо усвоји све новине што у крајњем исходу доводи до патолошких последица: алкохолизма, наркоманије и криминала. Такође у овом поглављу се разматрају узроци алкохолизма и наркоманије. Констатовано је да нема јединственог узрока алкохолизма и наркоманије, који су и мултикаузални и комплексни. При томе необично важно је било приказати и објаснити појмове као што су социјална дезорганизација и социјална аномија. Поред објашњења узрока настанка и развоја социјално-патолошких појава, акценат у овом делу докторске дисертације био је и на проучавању последица социјално-патолошких појава, посебно алкохолизма и наркоманије, последица које се односе како на појединца тако и на читаво друштво. Последице социјално-патолошких појава (здравствене, породичне, професионалне и шире друштвене последице) могу се схватити као ефекти који се огледају у функционисању и друштва и појединаца. Кандидаткиња прихвата раширено становиште да разумевање последица алкохолизма и наркоманије утиче на разумевање феномена патолошког, али и оног што патолошке појаве проузрокују у функцијама и структури друштва.

Четврто поглавље састоји се из операционализације појма става, његове различите интерпретације и издвајања 3 основна елемента која имају одлучујућу улогу на ставове према појединцима који су зависни од одређених ПАС (сазнајни, емотивни и делатни елемент ставова). Став према зависницима посебно је значајан у процесу друштвене идентификације болести, односно њене видљивости посебно у процесу етикетања, тј. стигматизације. Теорија етикетања издвојила се код проучавања ставова будући да су ставови ти који утичу на стигматизацију и алкохоличара и наркомана. Коначно, у овом поглављу посебно су анализирани ставови према алкохоличарима, који у савременим друштвима иду од тога да умерено пијење виде у потпуно позитивном светлу, као одраз мушкости, снаге, издржљивости, до другог става који за алкохоличаре везују негативне атрибуте, као што су антисоцијално и асоцијално понашање. За ставове према наркоманима показало се да су међу најнегативнијим у односу на све категорије психијатријских болесника (и душевних болесника и алкохоличара), и да су условљени спољним физичким изгледом наркомана. Процена сопственог квалитета живота од стране алкохоличара и наркомана такође је била предмет анализе у овом поглављу. Она је показала да представља предуслов и први корак у стратегији побољшања квалитета

живота ове популације, идентификовања тешкоћа са којима се сусрећу, али и прављења акционих планова и спровођење најадекватнијих могућих активности за побољшање квалитета живота и једних и других. На основу компаративне анализе проучавани су ставови у ранијим истраживањима и сада (претежно у градским срединама, пошто нема истраживања која би се односила на села у Србији).

Пето поглавље садржи институционални и законски оквир за регулисање значајне области социјалне патологије. У првом делу поглавља је објашњен сам појам социјалне контроле као операционализација појма друштвеног реда или као циљ нормативног регулисања, у сфери односа, интереса и регулисања сукоба. То је контрола од стране друштва и за друштво. У борби против девијација у друштву разликују се две врсте реаговања на противправна понашања и то као превенција у ширем смислу или као репресија коју надлежни органи предузимају кад је норма прекршена. Правни прописи су схваћени не само као репресивне мере, већ као погодно тле за развој превентивних мера и у домену примарне превенције и у домену најцелисходнијег облика лечења алкохоличара и наркомана. Показало се да правни аспект у себе треба да укључи и репресивну и превентивну активност, односно избалансирану активност оба ова вида, доприносећи редукцији ових појава и онемогућавању даљег напредовања и ширења - како алкохолизма, тако још више наркоманије.

У другом делу овог поглавља укратко је описана формално-правна контрола алкохоличара и наркомана, онако како је то регулисано нашим правним прописима. Тиме се нормативно приказује политика српског друштва у сузбијању социјално-патолошких појава (мере безбедности обавезног лечења алкохоличара и наркомана, обавезно психијатријско лечење и чување у здравственој установи, обавезно психијатријско лечење на слободи, обавезно лечење наркомана, обавезно лечење алкохоличара). Са аспекта кривичног права издвојена су кривична дела у вези са опојним дрогама. У Кривичном законнику Србије (КЗС) у Глави XXIII против здравља људи прописана су три кривична дела: у чл. 246. неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога; у чл. 246а. неовлашћено држање опојних дрога и у чл. 247. омогућавање уживања опојних дрога.

На крају овог поглавља наглашава се значај друштвене улоге прописа у контроли алкохоличара и наркомана.

Шесто поглавље посвећено је резултатима спроведеног емпиријског истраживања и објашњењу уочене везе између кључних статистичких показатеља. На почетку кандидаткиња констатује да је Диркемова теорија социјалних аномија, а посебно Мертонова теорија друштвене дезорганизације, сасвим применљив теоријски оквир за објашњење алкохолизма и наркоманије у селима Србије, а посебно зато што је земља била захваћена ратом, сиромаштвом, социјалном бедом и свеукупним незнањем. Кључни појмови у теорији социјалне дезорганизације су социјална структура, социјалне промене, ставови, вредности и криза. Од њих се пошло и у овом истраживању, кад су постављане и провераване хипотезе и кад су реализовани специфични циљеви дисертације. У том смислу, утврђен је пораст алкохолизма и наркоманије у селима Србије, уз тенденцију појачавања узајамне везе између промена у вредносним обрасцима на селу и ширења алкохолизма и посебно наркоманије. Установљена је повезаност између пијења као елемента

традиције и друштвеног ритуала (обичаји, славља...) и прекомерног пијења на селу. Будући да је сељак истовремено и произвођач и потрошач алкохолних пића, то непосредно утиче на широку распрострањеност алкохолизма у сеоским срединама.

Отуда је изведена препорука да се културне манифестације у селима профилишу на нов начин у којем неће бити места за алкохол.

У седмом поглављу *Критике и контраверзе у објашњавању, дијагнози и лечењу алкохоличара и наркомана* приказано је да све дилеме које теоријски прате етиологију и природу алкохолизма и наркоманије као болести, јављају се и у терапијским моделима и пракси лечења алкохоличара и наркомана. За наше услове лечења посебно је значајан, те је и детаљније приказан Програм лечења алкохоличара и Програм лечења зависника од дрога у Заводу за болести зависности у Београду.

Кандидаткиња закључује да је задатак сваког савременог друштва да обезбеди повољне услове живота и здравља за све своје чланове, те је неопходно не само омогућити лечење алкохоличара и наркомана, већ и формирање сталног система спречавања штете услед коришћења ПАС. Кад се говори о лечењу алкохоличара и наркомана, у последње време користе се све више термини као што су „смањење последица“ и „минимизирање последица“ како би се овим појавама приступило на сасвим нов начин и онда кад их је немогуће сасвим искоренити .

У *Закључним разматрањима* кандидаткиња настоји да синтетизује закључке из свих претходних поглавља и нагласи значај интердисциплинарних проучавања социјално-патолошких појава на селу, посебно алкохолизма и наркоманије, посматраних у светлу укупних друштвено-економских промена које прате наше друштво. На основу резултата претходних, али и овог конкретног истраживања, кандидаткиња је формулисала листу предлога и практичних препорука за смањење коришћења и злоупотребе ПАС у сеоским подручјима Србије.

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације

Резултати истраживања које је кандидаткиња спровела, као и темељан преглед релевантне литературе, указују на значај резултата и научних доприноса оведокторске дисертације.

Главни научни допринос огледа се у пружању детаљнијег емпиријског увида у распрострањеност социјално-патолошких појава у Србији, а посебно алкохолизма и наркоманије у нашим селима.

- Посебну вредност ове дисертације наглашава чињеница да код нас до сада није постајало социолошко или неко сродно емпиријско истраживање алкохолизма и наркоманије у оквиру сеоског простора.
- Ово истраживање је показало да у сеоским срединама у Србији проблеми са алкохолом још увек далеко премашују проблеме са употребом дрога.
- Једина група где постоји реалан ризик за злоупотребу и једног и другог су млади. Тако се показало да је најизразитија статистичка корелација између старосне доби и степена коришћења и злоупотребе

психо-активних супстанци. Посматрајући старосну структуру раније су међу корисницима алкохола били заступљенији старији, док се данас коришћење алкохола среће код свих генерација, посебно међу младима.

- Утврђено је да је изложеност мушкараца ПАС у односу на жене 6 према 1, тачније 23,3% мушкараца према 3,8% жена.
- Друштвена заједница игра значајну улогу у понашању према умереном и прекомерном пијењу, гледано преко ставова околине према употреби и злоупотреби алкохола. Ово истраживање показало је да 43% становника сеоских подручја Србије не одобрава употребу алкохола, 35% њих одобрава, док је 20% неодлучних што наводи на закључак о високом степену толеранције према употреби и злоупотреби алкохола у сеоској средини.
- У процени важности врсте и типа алкохолних пића резултати истраживања указују да је раније употреба алкохола у сеоским срединама била повезана са сопственом производњом (винарски и воћарски крајеви), док се данас употребљавају све врсте пића, без обзира на регион.
- Свакодневно се најчешће користе жестока пића 8,4%, пиво 7,6% и вино 0,4%.
- У овој дисертацији је утврђено да постоје регионалне специфичности алкохолизма и наркоманије у Србији. Свакодневно конзумирање алкохолних пића, у овом истраживању, показује велику регионалну неуједначеност и износи од 7,8% у Војводини, преко 8,9% у Београду до 21,2% у Јужној и Источној Србији. Када су у питању ПАС скоро све врсте нелегалних дрога најчешће су нуђене у Београду и то: марихуана 21,5%, амфетамини 9,4%, кокаин 6,9%, ЛСД 3,7% а остале мање од 1%. Најређе су нелегалне дроге нуђене у Шумадији и Западној Србији и то: марихуана 13,1%, амфетамини 1,4%, кокаин 2,2%, ЛСД 0,7%. Када су у питању средства за смирење она су најчешће нуђена у Шумадији и Западној Србији и то: 33,3%, а најређе у Војводини 11,7%.

Може се закључити да је ова докторска дисертација одговорила на постављене научно-истраживачке проблеме и испитала постављене хипотезе, чиме је допринела теорији и пракси проучавања алкохолизма и наркоманије у селима Србије. Општије гледано, она представља вредан допринос социолошком проучавању социјално-патолошких појава и турбулентних промена у начину живота у нашем друштву.

6. Закључак и предлог

Мр Татјана А. Јовановић испуњава све формалне и суштинске услове за јавну одбрану своје докторске дисертације. Дипломирала је на Филозофском

факултету, а магистрирала на Правном факултету Универзитета у Београду. Самостално или у сарадњи са другим ауторима, публиковала је преко 30 научно-истраживачких радова у часописима, монографијама и тематским зборницима, при чему је значајан део објављених радова из области социологије и социологије села.

Докторска дисертација мр Татјане А. Јовановић под насловом „**Алкохолизам и наркоманија у селима Србије**“ написана је у складу са одобреном пријавом докторске дисертације, на коју је сагласност дало и Веће научних области друштвено-хуманистичких наука Универзитета у Београду.

Наведена дисертација је самостално и оригинално научно дело, израђено уз опширно истраживање литературе и засновано на резултатима сопственог емпиријског истраживања. Закључци до којих је кандидаткиња дошла представљају значајне научне доприносе, а релевантни су и за даље проучавање алкохолизма и наркоманије у Србији, уз корисне предлоге и практичне препоруке за смањење употребе и злоупотребе психо активних супстанци у сеоским подручјима Србије.

На основу свега наведеног, **закључујемо да су се стекли услови за јавну одбрану докторске дисертације и предлажемо Наставно-научном већу Правног факултета Универзитета у Београду да усвоји овај Извештај и одобри јавну одбрану докторске дисертације мр Татјане А. Јовановић под насловом „Алкохолизам и наркоманија у селима Србије“.**

Београд, 2. марта. 2016. године

Чланови Комисије:

Др Милован Митровић, редовни професор

Универзитет у Београду

Правни факултет

Др Мирјана Тодоровић, редовни професор у пензији

Универзитет у Београду

Правни факултет

Др Ђорђе Игњатовић, редовни професор

Универзитет у Београду

Правни факултет

Др Саша Бован, редовни професор

Универзитет у Београду

Правни факултет